

Česká zemědělská univerzita v Praze

Institut vzdělávání a poradenství

Formativní vliv rodičů na osobnost žáka

Bakalářská práce

Autor: **Jindřiška Charvátová**

Vedoucí práce: **PhDr. Drahomíra Oudová, Ph.D.**

2014

PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma:

Formativní vliv rodiny na osobnost žáka

vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v seznamu použité literatury.

V Praze dne 1. 4. 2014

.....

Poděkování

Především děkuji paní Drahomíře Oudové, PhDr., PhD. za podnětné návrhy a rady při vytváření bakalářské práce.

Dále bych ráda poděkovala všem, kteří mi pomáhali při tvorbě a zpracování dotazníků.

Abstrakt

Bakalářská práce s názvem „Formativní vliv rodiny na osobnost žáka“ se zabývá vlivem rodinného prostředí na vývoj kariéry žáka střední školy. Součástí práce je i popis představ žáka o vlastním budoucím životě.

V teoretické části je vytvořen přehled výchovných vlivů na osobnost žáka na základě studia odborné literatury.

Praktická část je zaměřena na výzkum působení rodinných faktorů ve vztahu ke kariéře a představ o budoucím osobním životě žáka. Průzkumnou metodou bylo dotazníkové šetření, v němž byly monitorovány vlivy rodinného prostředí a představy žáků o kariéře a budoucí rodině. Analýzou, následným porovnáním současné situace a představ žáků bylo zjištěno, že příznivé rodinné prostředí významně ovlivňuje vývoj kariéry žáka. Dále byl potvrzen i značný význam působení rodinného prostředí při vytváření představ žáka o budoucím životě.

Abstract

The bachelor's thesis „The formative influence of the family on personality of a student“, deals with the influence of the family environment and career development of secondary school student. The work also includes a description of the student's ideas about their future personal life.

The theoretical part is created an overview of the educational effects of the student's personality based on the study of literature.

The practical part is focused on action research family factors related to career and personal ideas about the future life of the student. Exploratory method was a survey in which they monitored the effects of family environment and perceptions of students about career and personal life. Analysis and subsequent comparison of the current situation and expectations of students were found to be favorable family environment significantly influences the career development of the student. It was also confirmed by the action of considerable importance in creating a family environment, student ideas about the future life.

Klíčová slova:

akademický výkon žáka, formativní vlivy na žáka, kariéra žáka, osobnost žáka, rodina, výchovná funkce rodiny, výchovný styl

Key words:

academic performance of a student, formative influence on a student, career of a student, family, educational function of the family, educational style

OBSAH

Obsah.....	6
Úvod.....	8
Teoretická část.....	9
1. Adolescence.....	9
1.1. Socializace v dospívání.....	11
1.2. Rodina a její význam v období dospívání.....	11
1.3. Škola a její význam v období dospívání.....	12
1.4. Vrstevnická skupina.....	12
2. Rodina.....	14
2.1 Sociální síť rodiny.....	15
2.2 Sociální komunikace.....	16
3. Osobnost.....	17
3.1 Utváření osobnosti.....	17
3.2 Struktura a dynamika osobnosti.....	18
3.3 Psychické vlastnosti.....	19
3.3.1 Temperament.....	20
3.3.2 Schopnosti.....	21
3.3.3 Inteligence.....	22
3.3.4 Postoje.....	23
3.3.5 Motivace.....	24
3.3.6 Vůle.....	25
3.3.7 Charakter osobnosti.....	25
3.4 Vývoj a formování osobnosti.....	26
3.4.1 Dědičnost.....	27
3.4.2 Prostředí.....	28
4. Způsoby výchovy.....	30
4.1 Způsob výchovy ve škole.....	31
5. Kariéra.....	33
5.1 Faktory ovlivňující kariérní volbu.....	34
Praktická část.....	35
1. Cíl výzkumu.....	35
2. Metoda výzkumu.....	35
3. Analýza dotazníkového šetření.....	37
4. Shrnutí výzkumného šetření.....	55
5. Závěr.....	57

Seznam použitých zdrojů:.....	59
Přílohy.....	61

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila téma „Formativní vliv rodiny na osobnost žáka“. Podstatou práce je zjistit, jaké faktory rodinného života ovlivňují vztah žáka střední školy ke vzdělání a vývoj jeho kariéry. Cílem je analyzovat jeho představy o budoucnosti. Součástí práce je porovnání vztahu mezi původní rodinou a představ a plánů žáka o svém osobním životě.

Pracuji jako učitelka odborného výcviku a práce s dospívajícími je pro mne každodenní záležitostí. Období adolescence je složité, jak pro samotné adolescenty, tak pro všechny v jejich okolí. Dospívající se často chovají nepochopitelně. Proto je každý nový poznatek, umožňující alespoň částečné porozumění, přínosem.

V teoretické části charakterizuji, na základě studia odborné literatury, adolescenci, rodinu, osobnost žáka, způsob výchovy a kariéru.

V praktické části, za použití dotazníkové metody, analyzuji vztah mezi současným stavem daného tématu a představami žáků střední školy.

TEORETICKÁ ČÁST

1. ADOLESCENCE

Časový úsek mezi desátým a dvacátým rokem života člověka je obecně nazýván puberta, dospívání či adolescence. V této životní fázi dochází k celkové proměně osobnosti ve všech oblastech-somatické, psychické i sociální. Mnohé proměny jsou podmíněny především biologicky a ovlivňovány psychickými a sociálními faktory. Průběh adolescence závisí na požadavcích a očekávání ze strany společnosti, vyplývajících ze společenských a kulturních podmínek, ve kterých dospívající žije. Je to především období hledání, přehodnocování a vytváření vlastní identity (Vágnerová, 2012).

V období dospívání je významné osamostatňování. Dospívající se začíná odpoutávat od rodiny a více sounáležet se svými vrstevníky. „*Vysoký stupeň sociální kompetence jim může pomoci, aby byli úspěšní v těchto úlohách, zvláště tehdy, když vstupují do nových sociálních prostředí*“ (Oudová, 2008).

Uvažuje o budoucnosti, seberealizaci a rozvoji vlastní identity. Pro adolescenta jsou významné ideály, které bývají málokdy realizovatelné (Vágnerová, 2004).

Identitu lze rozdělit na tři základní složky:

1. Tělesná identita-každý jedinec vnímá a hodnotí svou tělesnou schránku jinak. Ke svému tělu zaujímá každý člověk jiný postoj. Vytváří si určitý citový vztah, přijímá je, nebo odmítá.
2. Psychická identita je porozumění vlastních psychických projevů jako součást sebe sama. Člověk dokáže rozpoznat rozdíl mezi tím, co přichází zevnitř tj. vlastní myšlenky a fantazie a tím, co přichází zvenku, z okolního světa.
3. Sociální identita se týká role v určité sociální skupině, kterou může člověk přijímat i odmítat. Významné jsou také postoje a názory ostatních lidí (Vágnerová, 2004).

Přesto, že období dospívání je časem změn, urychlení vývoje a zrání organismu, nedochází k úplné přeměně osobnosti dítěte. Ve skutečnosti všechno, čeho bylo v dosavadním vývoji dosaženo a co bylo vloženo prostřednictvím rodinné a školní výchovy, v tomto období teprve dozrává. Některé citové složky v novém uspořádání psychických funkcí působí dojemem, že se náhle objevily. Při podrobném zkoumání je

však zřejmé, že nejde o zásadní proměnu, ale o zákonitý postup do vyšších stádií (Matějček, 1986).

V období dospívání dochází k výrazným změnám duševním i tělesným. Dospívající prochází obdobím hledání a vytváření vlastního já. Sebepojetí bývá velmi proměnlivé. Pubescenti často uvažují hypoteticky, z čehož vyplývá značná nejistota způsobená množstvím možností (Vágnerová, 2004).

Období adolescence lze rozdělit na dvě části:

- Raná adolescence probíhá přibližně mezi 11. a 15. rokem. Toto období se vyznačuje především pohlavním dozráváním. Proměna zevnějšku se stává stimulem ke změně vnímání sebe sama a sebehodnocení. Typickým projevem této fáze dospívání jsou časté výkyvy emočního prožívání způsobené hormonálními změnami. Dalším projevem je osamostatňování od rodičů. Pro dospívajícího mají značný význam vrstevníci. Důležitými faktory jsou přátelství, první lásky, prvotní experimenty v partnerských vztazích. Velmi významným momentem je ukončení školní docházky a výběr dalšího profesního směřování.
- Pozdní adolescence je lokalizována v období mezi 15. a 20. rokem. Začátek této fáze je charakteristický pohlavním dozráváním, kdy často dochází k prvnímu pohlavnímu styku. V tomto období se mění osobnost adolescenta i jeho postavení ve společnosti. Velmi důležitým zlomem je ukončení středního vzdělávání a následné pokračování ve studiu nebo nástup do zaměstnání. Výrazný rozvoj je patrný i v partnerských vztazích. Dosažením 18. let se adolescent stává plnoletým a právně odpovědným za své chování. Další fáze tohoto vývoje směřuje k rozvoji a hledání vlastní identity, alespoň částečně odpovídající představám dospívajícího. Projevem bývá snaha o sebepoznání v rámci vrstevnické skupiny a experimentování v oblasti partnerství. *„Smyslem pozdní adolescence je poskytnout jedinci čas a možnost, aby porozuměl sám sobě, zvolil si, čeho chce v budoucnosti dosáhnout a osamostatnit se ve všech oblastech, v nichž to současná společnost vyžaduje“* (Vágnerová, 2012, str. 372).

1.1. SOCIALIZACE V DOSPÍVÁNÍ

Změnu ve společenském postavení určují ve fázi rané adolescence dva významné momenty. Je jím ukončení školní docházky a tím spojená volba profesní dráhy a získání občanského průkazu. Dospívající má většinou možnost volby povolání. Výběr dalšího profesního směřování závisí na dosavadních studijních výsledcích, rodinných preferencích nebo může být zcela individuální. Profesní volba hraje významnou roli v sociálním postavení adolescenta, což pro něho nemá v daný okamžik tak velký význam.

Pozdní adolescence je přechodnou fází do dospělosti. Dospívající je čím dál více přijímán jako dospělý a tím se od něho očekává i adekvátní chování. V osmnácti letech se jedinec stává zletilým a způsobilým k právním úkonům. Některé nové role, které starší adolescenti získávají, nebývají zatím dostatečně stabilizované. Jsou to role především v profesní a partnerské oblasti. Každá z těchto rolí mívá svůj osobní význam (Vágnerová, 2012).

1.2. RODINA A JEJÍ VÝZNAM V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

Období dospívání je charakteristické osamostatňováním. Mladý člověk má potřebu vymanit se z pout rodičů. Tento proces autonomizace je velmi náročný pro obě strany. Na jedné straně dospívající, toužící po samostatnosti a volnosti a na druhé straně rodiče, mající sklon kontrolovat a řídit. Adolescent potřebuje nejen volnost, ale především podporu.

Mnozí rodiče se často domnívají, že tato fáze transformace je trvalého rázu a všechny citové vazby jsou navždy ztraceny. Jedná se však o přechodné období, vyplývající z potřeb dospívajícího překonat vazbu a omezující vývoj jeho osobnosti.

Vztah adolescentů k rodičům se pomalu mění. Rodič přestává být pro jedince dospělou autoritou a ztrácí výsadní postavení. Dospívající jsou mnohem kritičtější a váží si skutečných kvalit a vlastností jako je např. pravdomluvnost, upřímnost a spravedlivost (Vágnerová, 2012).

V období pozdní adolescence by měl být proces osamostatňování a vyprošťování se z vlivu rodiny ukončen a vztahy mezi dětmi a rodiči by měly být urovnány. *„Rodiče představují pro adolescenta model určitého způsobu života, které by je měl čekat*

v dospělosti, resp. je jednou z možností“ (Vágnerová, 2012, str. 409). Kritika životního stylu rodičů a porovnávání představ s realitou vede k úvahám o budoucím způsobu života. Rozpor mezi ideály a skutečností může být dostatečným motivem ke změně směřování.

Dospívající vyhledávají dospělého, který představuje přirozenou autoritu, přijímá jejich názory a přistupuje k nim jako k rovnocenným partnerům (Vágnerová, 2012).

1.3. ŠKOLA A JEJÍ VÝZNAM V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

Vztah adolescenta ke škole se začíná v době dospívání postupně měnit. Dospívající již přemýšlí o obsahu výuky a o možnostech jejího využití.

V období rané adolescence se mění motivace k učení. Pubescent se již neučí proto, aby získal nové znalosti a dovednosti, ale aby dosáhl určitého osobního cíle v případě, že je plně přesvědčen o smysluplnosti vynaloženého úsilí

Přechod na střední školu na počátku pozdní adolescence přináší další změny. Neznámé prostředí je impulzem k budování nového společenského postavení. Starší adolescenti považují studijní výsledky z hlediska budoucího uplatnění s výjimkou vysokoškoláků za docela bezvýznamné. Vytvoří si určitý standard, který je neobtěžuje a příliš nenamáhá (Vágnerová, 2012).

Dospívající přijímá učitele jako autoritu pouze v případě, pokud jej vyučující imponuje a může si ho vážit. Mezi požadované vlastnosti pedagoga patří spolehlivost, stabilita názorů, stabilita emocí, profesní schopnosti a spravedlnost (Vágnerová, 2012).

1.4. VRSTEVNICKÁ SKUPINA

Období dospívání je charakteristické osamostatňováním. Identifikace s rodinou je nahrazována identifikací s vrstevníky. Velký význam mají ideály a vzory. Jde o přechodné období, které napomáhá k vyjasnění představ o budoucí identitě (Vágnerová, 2004).

Význam vrstevníků v životě jedince v období dospívání významně roste. Adolescent má potřebu osamostatnění a odpoutání od rodiny. V této fázi tvoří vrstevnická skupina oporu v procesu tvorby vlastní identity. „*Vrstevníci se stávají neformálními autoritami,*

kteřé mohou mít za určitých okolností na ostatní větší vliv než dospěli“ (Vágnerová, 2012, str. 423).

Skupina vrstevníků má referenční význam. Dospívající si mohou vzájemně ověřovat zkušenosti, porovnávat chování, názory, pocity a postoje. Potřeba být přijímán má v tomto období mnohem větší význam než kdykoliv předtím. Pro získání žádoucí pozice ve skupině je mnohý dospívající ochoten udělat téměř cokoliv. Získání určitého postavení závisí ve značné míře na osobnostních kvalitách jedince.

2. RODINA

„Nejvýznamnější sociální skupinou, zásadním způsobem ovlivňující rozvoj psychiky, je rodina.“ (Vágnerová, 2004, str. 30) Rodina poskytuje základní zkušenosti. Rodinní příslušníci a jejich vztahy jsou dítěti modelem, který napodobuje a identifikuje se s ním. Je důležitým prostředím, které skýtá pocit jistoty a bezpečí.

„Funkční rodina s kladným emočním vztahem rodičů k dítěti a s trvalou láskyplnou péčí o ně podporuje rozvíjení emočních a charakterových aspektů osobnosti dítěte i jeho schopností“ (Čáp, 1996, str. 44). Disfunkční rodina bez kladného emočního vztahu vývoj a formování osobnosti dítěte narušuje.

Rodina, kde vládne přátelské prostředí a jejíž členové si vzájemně pomáhají, respektují se a navzájem si důvěřují, má příznivý vliv na psychofyzilogický stav dítěte a vývoj jeho osobnosti (Čáp, 1996).

Významným faktorem vlivu sociálních skupin je přijímání určité role jejich členů. V rodině může dítě přijmout roli mazlíčka nebo zodpovědného člena rodiny, plnícího různé povinnosti (Čáp, 1996).

„Převzetí role odpovědného člena rodiny nebo jiné skupiny se sociálně adekvátními cíly, mezilidskými vztahy a normami rozvíjí svědomitost a altruismus a charakter“ (Čáp, 1996, str. 99).

Rodina plní především tyto funkce:

1. Zajišťuje porodnost, péči o dítě, socializaci a výchovu
2. Plní ekonomickou funkci
3. Poskytuje ochranu a pomoc v různých situacích
4. Plní kontrolní funkci-v kladném smyslu zajišťuje dodržování společenských norem a v záporném případě naopak vede své členy proti morálním a společenským normám
5. Poskytuje rodinným příslušníkům osobní vztahy (Čáp, 1996)

V tradiční rodině vládl otec, dále stála v hierarchii matka a děti musely jen poslouchat. Od patriarchální formy se přechází na demokratickou, kde mají všichni členové relativně rovnoprávné postavení.

Tradiční patriarchální rodina čelí oprávněné kritice. Nerovnoprávnost partnerů může vést k napětí a narušení osobnosti. U dětí velmi často dochází k potlačení samostatnosti,

kreativity a iniciativě. Na jedné straně může nastat závislost na autoritě, na druhé straně může naopak dojít k odmítání jakékoliv autority obecně.

Rodina prošla za posledních sto let výraznými změnami. V prvopočátku plnila úlohu pracovní jednotky. Postupně výchovu z velké části zajišťuje škola. Snižuje se počet členů v rodině. Ve společné domácnosti žijí jen rodiče s dětmi. Snižuje se počet dětí (Čáp, 1996) .

Demokratická forma rodiny má také své negativní aspekty. Díky nejasnostem v řídicí funkci rodičů často dochází k nejednotnému výchovnému působení na děti (Čáp, 1996).

Současná rodina prošla v posledních několika desetiletí mnoha změnami. Sullerotová (in Helus, 2009) rozlišuje tři fáze vývoje moderní rodiny:

1. První fáze začíná po druhé světové válce, kdy byla rodina chápána jako určitá jistota. Stoupá porodnost a početná rodina, založená na vzájemné lásce a důvěře se stala vrcholem štěstí a víry v lepší budoucnost.
2. Druhá fáze je situována do období 60. – 80. let. Přichází tzv. procitnutí. Hodnoty rodiny se začínají přetvářet. Rodina už není jen jistotou, ale může být i překážkou. Stoupají nároky na zvyšování životní úrovně. Klesá porodnost. Ženy touží po rovnoprávnosti s muži a nastupují do zaměstnání. Nastává „krize rodiny“.
3. Třetí fáze trvá do současnosti. Zvyšuje se rozvodovost, přibývá uzavírání dalších svazků a s tím spojené problémy. Neshody mezi nevlastními rodiči a sourozenci způsobují nestabilní rodinné prostředí, které narušuje zdravý vývoj a formování osobnosti dítěte.

„Současná rodina bývá často menší a demokratičtější, než bývala rodina v minulosti. Je zpravidla první referenční skupinou, k níž má jedinec kladný vztah, identifikuje se s ní a napodobuje ji ve svém životě“ (Kohoutek, 2009).

2.1 SOCIÁLNÍ SÍŤ RODINY

Do sociální sítě rodiny patří kromě základních členů i další příbuzní, jejich přátelé, sousedé i odborníci pracující v různých institucích. Jsou to lidé, kteří jsou s rodinou v přímém styku.

Sociální síť rodiny významně ovlivňuje život rodiny, duševní i tělesné zdraví jejích členů a zvládání více či méně náročných životních situací (Čáp, 1996).

Součástí sociální sítě rodiny jsou také „významní druzí“. Tento termín označuje osoby důležité z hlediska uspokojování potřeb dítěte, které na něho mají zvlášť silný vliv (Čáp, 1996).

„Sociální síť rodiny, další významní druzí a malá referenční skupina působí na vývoj a formování dítěte vcelku i jejich jednotlivých subsystémů, a to v interakci s rodinou“ (Čáp, 1996, str. 47).

Člověk je již od narození závislý na péči druhých. Dlouhodobá péče o dítě je pro lidský rod nezbytnou podmínkou života, která je již hereditálně zakořeněna a dále rozvíjena během vývoje jedince v sociálních podmínkách a činnostech. Působení vnějších podmínek mimo oblast rodiny může zesilovat i oslabovat vliv rodiny. Někdy může toto působení nahrazovat nedostatek příznivého vlivu rodiny (Čáp, 1996).

2.2 SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE

„Předpoklady vývoje schopností mezilidské komunikace jsou vrozeny. Komunikovat se však člověk učí až ve styku s ostatními (Balcar, 1991, str. 52).

Sociální komunikace je výměna informací, emocí, hodnocení a pobídek k jednání. Sdělování může probíhat verbálně i nonverbálně. Důležitým faktorem v komunikaci dospělého s dítětem je způsob sdělování. Dospělí k dítěti často hovoří popisným, hodnotícím či posuzujícím jazykem. Sociální komunikace má velmi rozsáhlý formativní vliv na osobnost dítěte. Ovlivňuje sebehodnocení, poznávací, citové i volní složky osobnosti. Působí na získávání sociálních dovedností týkajících se vztahu k lidem (Čáp, 1996).

„Komunikace ovlivňuje sebehodnocení a tím i psychický stav, činnosti a formování osobnosti v nejrůznějších aspektech“ (Čáp, 1996, str. 94). Nedostatky v komunikaci mohou mít nepříznivý vliv na vývoj osobnosti dětí a mladistvých. Sociální komunikace je uskutečňována ve dvojicích (dyádách) i ve skupinách. Interakce v dyádě, ve vztahu matka-dítě, učitel-žák, žák-žák atd., je součástí vztahů a procesů ve skupině (rodina, školní třída, sportovní oddíl, zájmová kroužek atd.). Komunikace ve dvojicích je ovlivňována různými procesy ve skupině.

3. OSOBNOST

Starší psychologie rozlišovala termíny osobnost a osoba. Osobnost byla chápána jako vnitřní podstata psychiky a osoba jako vnější projev psychiky člověka. Osoba představovala tzv. masku, zakrývající skutečnou tvář. Psychoanalýza determinuje člověka jako bytost, která je na jedné straně ovládána pudy a na druhé požadavky vnějšího světa a osobní morálkou. Později byl pojem osoby nahrazen termínem role. Pojem role představuje určité chování jedince v různých situacích s ohledem na jeho věk, pohlaví, sociální postavení atd. (Nakonečný, 1998).

Osobnost je poměrně trvalá soustava tělesných a psychických funkcí determinující prožívání, uvažování a chování jedince a ovlivňující jeho vztah s prostředím. Každý jedinec se v různých situacích jinak chová, uvažuje a jinak je prožívá. Proto je přínosné specifikovat základní charakteristiky osobnosti, které určí pravděpodobnost reakce v různých životních situacích (Vágnerová, 2004).

Osobnost lze v psychologii chápat jako tzv. hypotetický konstrukt. *„Termín, který vyjadřuje existující fenomén, jenž ovšem není plně pozorovatelný, je však odvozován z toho, co je pozorovatelné, a má heuristickou hodnotu (umožňuje objevovat nové poznatky, neboť jako takový může být podnětem výzkumu)“* (Nakonečný, 1998, str. 10).

Psychologii osobnosti lze rozdělit na tři základní témata – utváření, strukturu a dynamiku osobnosti.

3.1 UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI

Osobností se člověk nerodí, ale postupně se jí stává vlivem biologických činitelů a zkušeností, získaných v určitých životních podmínkách, ve kterých žije.

Nejdříve se u dítěte vyvíjí vědomí tělového já. Novorozenec zprvu nepocítuje odlišnost vlastního těla od okolního světa. K tomu postupně dochází vlivem různých dojmů z nitra i z povrchu vlastního těla. Postupem času se začíná vytvářet vědomí sociálního já jako uvědomění odlišnosti od ostatních. K tomuto poznání dítě dospívá přibližně ve věku 2,5 roku. Zajímavým důkazem tohoto jevu je fakt, že do té doby sebe sama označuje ve třetí osobě (Nakonečný, 1998).

Identita jako uvědomění si svého já lze chápat jako odpověď na otázku „Kdo jsem?“. Jde o to, co si o sobě člověk myslí, jak si sám sebe cení, co znamená pro ostatní atd.

„Identita bývá definována jako zinternalizované čili zvnitřněné vztahy v našem společenském prostředí“ (Matějček, 1998, str. 11).

Sebepojetí neboli vlastní identita je vytvářeno na základě zkušeností se sebou samým. Pojetí sebe sama je výsledkem smyslových vjemů, uvažování o sobě a reakcí a postojů ostatních lidí. Každý jedinec tyto informace jinak prožívá a hodnotí (Vágnerová, 2004).

Pojetí sebe sama v psychologii, nazýván jako ego má dvě podoby-reálné a ideální. Míra rozporů mezi ideálem a realitou vytváří tzv. sílu ega. Přílišná spokojenost může vést k určité stagnaci vývoje osobnosti. Nespokojenost se sebou samým může být naopak silným motivačním faktorem (Nakonečný, 1998).

Základní funkcí ega ve sféře struktury osobnosti je integrace tzn. sjednocování jednotlivých zkušeností do jednoho celku. Podstatou ega je obraz vlastního já, který zahrnuje nejen vše, co si člověk o sobě myslí, ale i pocity s tím související. Jde o tzv. sebeoceňování, hodnocení sebe sama, které má svá vlastní pravidla. Každý má svůj systém hodnot, *„který se postupně od dětství vytváří na základě rodičovských příkazů, zákazů a vzorů, srovnáváním se s jinými a reflexí jejich reakcí“* (Nakonečný, 1998, str. 175). Významnou součástí ega je svědomí. Jedná se o pocit viny v důsledku jistého porušení určitých individuálních zásad a zvyků. Porušení zásad bývá trestáno výčitkami.

3.2 STRUKTURA A DYNAMIKA OSOBNOSTI

Pojem struktura osobnosti lze chápat jako její složení, stavbu nebo uspořádání. Prvky tohoto uspořádání představují psychické vlastnosti tvořící různé třídy, které se sdružují v určité typy osobnosti. Strukturu já lze přirovnat k modelu cibule, sestávající se z mnoha vrstev. *„Co náleží k periferním vrstvám a co k jádru, je individuálně různé; to, co je periferní, není pro naše já rozhodující (význam materiálních statků, tělesná krása, upravený zevnějšek, mínění druhých, sociální postavení atd.), a pak i zevnějšku pozorovatelné chování jedince nemusí vyjadřovat jeho já“* (Nakonečný, 1998, str. 180). Jádro poznání, které ovlivňuje identifikaci s rodiči, se vytváří již v dětství. V průběhu procesu poznávání si děti vytváří určitá pravidla názorů na sebe sama i na ostatní.

Dynamika osobnosti představuje sílu, která osobností hýbe. Charakterizuje motivy, které regulují chování, jeho intenzitu, trvání a zaměření na dosažení daného cíle.

Směřování k určitému cíli je funkcí motivů. Ty jsou elementárními prvky dynamiky a zároveň i součástí struktury osobnosti. Lze zjednodušeně říci, že struktura a dynamika osobnosti se vzájemně překrývají a doplňují (Nakonečný, 1998).

3.3 PSYCHICKÉ VLASTNOSTI

Psychické vlastnosti vyjadřují pozorovatelné projevy osobnosti jedince v různých situacích. Jedná se především o individuální zvláštnosti charakterizující rysy osobnosti člověka. Tyto charakteristiky lze rozdělit na dvě třídy. První se týká psychických procesů jako např. paměti, myšlení a vnímání. Druhým aspektem jsou dispozice k určitým způsobům chování. Zásadní rozdíl těchto dvou pojetí je v tom, že v prvním případě jde o rysy popisné, obecné a snadno pozorovatelné. Ve druhém případě jde o vnitřní determinanty, které tyto vnější rysy vysvětlují (Nakonečný, 1998).

Způsob chování má vždy nějaké vnitřní důvody a motivy, které jsou zcela individuální. Z vnějších projevů osobnosti nelze vždy rozpoznat pravý důvod tohoto jednání. Např. je-li někdo v čekárně u zubaře hovorný, čile konverzuje s čekajícími pacienty, nemusí to být vždy projev přátelství. Důvodem tohoto chování může být obava ze zubaře, kterou jedinec potlačuje komunikací s ostatními.

Významným aspektem osobnostních rysů je jejich konzistence. Rozumí se tím otázka, zda jedinec jedná v podobných situacích stejně. Pokud se někdo jeví navenek konzistentně, nemusí být konzistentní vnitřně.

Pawlik (1987, in Nakonečný, 1998., str. 71) charakterizuje konzistenci chování jako *„míru, v níž pokusná osoba v různých úlohách, v různých časových okamžicích vykazují stejné hodnoty resp. identické chování.“*

Určování jednotlivých dispozic vlastností osobnosti vychází z různých aspektů - dispozic:

- ke vzrušivosti - temperament
- k mentálnímu výkonu – schopnosti
- k hodnocení – postoje
- k zaměřování a energetizaci jednání – motivy (Nakonečný, 1998).

3.3.1 TEMPERAMENT

Temperament je základní vlastností osobnostní dynamiky. Projevuje se např. rychlostí pohybů, ale i hloubkou prožívání. Zvláštní součástí temperamentu je emocionalita. Základním znakem emocí je vzrušivost. Emocionalita je trvalejší vlastností temperamentu. Udává především dynamiku prožívání emocí jako např. přiměřenost emočních reakcí v určité situaci (Nakonečný, 1998).

„Temperament je individuálně charakteristický typ reaktivity a dynamiky psychiky. Představuje formální základ průběhu duševních dějů i projevů chování“ (Vágnerová, 2004, str. 216).

Nejstarší typologii temperamentu vytvořili již staří Řekové Hippokrates (460-370př. n. l.) a Galenos (130-201) na základě převahy tělesných šťáv, z nichž každá představuje jeden ze čtyř elementů. Krev reprezentuje žluč, vzduch oheň, hlen vodu a černá žluč zemi. Pojmy sangvinik, cholerik, flegmatik melancholik se používají dodnes (Vágnerová, 2004).

Německý psychiatr E. Kretschmer (1921, in Vágnerová, 2004) popsal konstituční typologii spočívající v závislosti tělesné stavby a typu temperamentu.

Rozlišuje tři typy:

1. Pyknický (cyklotýmní) typ je jedinec nevysokého vzrůstu, se sklonem k ukládání tuku. Tito lidé bývají otevření, přizpůsobiví, se smyslem pro realitu. Je pro ně typická veselá nebo smutná nálada. U lidí tohoto typu je zvýšené riziko onemocnění cykloidní psychózou.
2. Astenický (schizotýmní) typ je štíhlý až hubený, vyšší postavy. Tito jedinci bývají uzavření a nepřizpůsobiví. Tento typ má předpoklad onemocnění schizofrenií.
3. Atletický (viskózní, ixotýmní) typ je člověk s velmi dobrou tělesnou konstitucí a vyvinutými svaly. Bývá důkladný, pomalý, bez výrazné fantazie se sklony k stereotypu. Tento typ mívá dispozice k onemocnění epilepsií.

Vlastnosti temperamentu jsou určujícím faktorem pravděpodobnosti způsobu reakce na vnější podněty. Každý jedinec disponuje odlišnou potřebou stimulace, jejíž základ je vrozený. V tomto případě lze hovořit o regulačním významu temperamentu, který usměrňuje přísun podnětů prostřednictvím individuální potřeby stimulace. Je nutné vzít v úvahu míru aktivace, která roste v případě nedostatku podnětů. V opačném případě

míra aktivace klesá. Stav nedostatku i nadbytku stimulace zvyšuje pravděpodobnost určité reakce obranného charakteru. Stupeň míry stimulace má vliv na vyhodnocování různých situací, které vedou k volbě určitého způsobu života, profese, sociálního postavení atd.

Základní temperamentové vlastnosti se obzvláště projevují v sociální oblasti. Tyto rysy zvyšují pravděpodobnost určitého způsobu chování a prožívání. Typ temperamentu může být i nepatrně ovlivnitelný zkušenostmi, které člověk v životě získá (Vágnerová, 2004).

3.3.2 SCHOPNOSTI

Významnou součástí lidského života je výkon, který člověk potřebuje k plnění různých úkolů. Ke splnění daného úkolu je nezbytné mít určité schopnosti. Schopnosti jsou získané a naučené dispozice k různým činnostem, ovlivněné z velké části motivací. Schopnost lze také definovat jako dispozici k určité činnosti i jako výkon, kterého je jedinec schopen za předpokladu vhodných podmínek dosáhnout. K plnému rozvoji některých schopností je potřeba mít nadání jako vrozený předpoklad k výkonu.

Talent je chápán jako vrozené mimořádné nadání. Dalším vrozeným aspektem osobnosti jsou vlohy. Ty lze chápat jako určité zvláštní dispozice, které se během vývoje mohou, vlivem zkušeností, s určitým omezením rozvíjet.

Existuje mnoho organizovaných a záměrně účelných lidských aktivit tzv. činností. K úspěšnému zvládnutí dané činnosti člověk potřebuje určitý komplex schopností. Obecně lze předpokládat, že se jedna schopnost podílí na výkonu v několika různých oborech činnosti. Jedná se o celek vzájemně navazujících úkonů. Lze rozlišovat tři typy úkonů, které nelze od sebe odlišovat:

- 1) Precepční výkony jsou různé funkční způsobilosti smyslových orgánů jako např. ostrost sluchového a zrakového vnímání umožňující jemné rozlišení daných podnětů.
- 2) Intelektové úkony jsou spojené s rozumovými, kognitivními schopnostmi jako např. řešení různých matematických informací, naučení pracovního postupu apod.
- 3) Motorické výkony jsou schopnosti pohybového aparátu.

Spojení precepčních a motorických schopností tzv. propojení smyslů a pohybů v jeden celek je označováno jako „senzomotorická koordinace“.

Tvořivost neboli kreativita tvoří celek schopností, který je závislý na úrovni inteligence. Podle Ullricha (1987, in Nakonečný, 1998, s. 107) jde o „*schopnost poznávat předměty v nových vztazích a originálním způsobem (originalita, nová kombinace), smysluplně je používat neobvyklým způsobem (flexibilita), vidět nové problémy tam, kde zdánlivě nejsou (senzitivita), odchylovat se od navykých schémat myšlení a nepojímat nic jako pevné (proměnnost) a vyvíjet z norem vyplývající idee i proti odporu prostředí (nonkomformismus), jestliže se to vyplatí, nacházet něco nového, co představuje obohacení kultury a společnosti.*“ Tvořivost se projevuje ve všech oblastech společenského života, v umění, technice, vědě atd. Lze obecně říci, že podstatou kreativity je originalita spojená s touhou po seberealizaci.

Úkolem psychologie je popsat jednotlivé elementy psychologických výkonů. „*Prakticky se rozlišují v oblasti mentální dovednosti a způsobilost jejich praktického použití, dovednosti v oblasti motorické zručnosti (dispozice k manuálním úkonům) a obratnosti (dispozice k pohybům celého těla)*“ (Nakonečný, 1998, str. 95).

Četné výzkumy ukázaly, že podobnost schopností rodičů a jejich dětí není vždy otázkou dědičnosti. Jistá podobnost může být výsledkem důsledného vedení a rodinné výchovy, vycházející z určité rodinné tradice.

3.3.3 INTELIGENCE

Intelligence hraje významnou roli při zvládnání různých činností. Je to souhrn rozumových schopností. „*Obecně lze říci, že podstatou inteligence je myšlení, jehož funkcí je řešení problémů. Intelligence je tedy dispozice k myšlení*“ (Nakonečný, 1998, str. 101).

Rozvoj inteligence závisí na interakci dědičných předpokladů a vlivu prostředí. Genetické dispozice se nemění, ale mění se vliv prostředí, což způsobuje stále se zvyšující výkon a kvalitu rozumových schopností (Vágnerová, 2004).

Teprve začátkem dvacátého století se začal projevovat značný zájem o problém inteligence s možností měření a využití jeho výsledků např. při volbě povolání. Měření se provádí pomocí testů inteligence na základě faktorově analytických modulů.

„Obecně jde o mentální výkony, které jsou podle přísných kritérií hodnoceny skórem, které je podkladem pro výpočet úrovně inteligence“ (Nakonečný, 1998, str. 103). Výsledkem testu je tzv. inteligenční kvocient (IQ), který udává poměr mentálního a chronologického věku jedince.

Na základě prací různých autorů lze vymezit tyto základní složky inteligence:

- Pohotovost vnímání
- Prostorová představivost
- Paměť
- Verbální inteligence (slovní porozumění, slovní plynulost, schopnost jazykového cítění)
- Matematická inteligence (porozumění číselného pojmu, schopnost provádět číselné operace, matematické uvažování)
- Obecné usuzování
- Intrapersonální inteligence, metakognice
- Interpersonální sociální inteligence (Vágnerová, 2004)

Sociální inteligence je obecně determinována jako schopnost přiměřeného jednání v mezilidských vztazích. Vztah mezi obecnou a sociální inteligencí není přímo úměrný. Člověk s vysokou obecnou inteligencí může vykazovat velice nízkou úroveň inteligence sociální. Sociálně obratný člověk snadno navazuje kontakty, dokáže přesvědčovat druhé, měnit náladu ve společnosti, výchovně působit na ostatní atd. Jde o použití psychologicky vhodné techniky při dosažení svých záměrů na základě správné analýzy dané situace (Nakonečný, 1998).

Významné je především využití a uplatnění inteligence, která závisí na koncentraci, motivaci, vůli, temperamentu a souhrn osobnostních vlastností.

3.3.4 POSTOJE

Významnou součástí vztahu člověka ke světu je hodnocení. Je to vědomé prožívání hodnoty určitého objektu. Hodnotou je chápáno to, co má pro jednotlivce osobní význam. Postoje lze definovat jako hodnotící vztah, jehož předmětem může být cokoliv.

Z hlediska významu dělíme postoje na centrální a okrajové. Ačkoliv jsou postoje často chápány jako formy motivů, je mezi nimi značný rozdíl. Motivů chování aktivizují,

postoje se projevují v jeho obsahu. Rozdíl lze pozorovat i mezi chováním a postojem. Chování nemusí vždy vyjadřovat skutečný postoj. Čím větší tlak je na člověka vyvíjen, tím méně se v chování skutečný postoj projevuje (Nakonečný, 1998).

Každý člověk disponuje svým vlastním systémem, ve kterém jsou postoje uspořádány určitým stylem. Vazby mezi postoji jsou spíše psychologické než logické. *„Zvláštním druhem postojů jsou předsudky, jsou to obvyklé převzaté, tradicí udržované postoje, které se udržují u jedince jako afektogenní vztahy podporované často racionalizací“* (Nakonečný, 1998, str. 121). V sociální psychologii jsou postoje chápány jako výsledky učení. Jejich podstatou jsou individuální zkušenosti.

3.3.5 MOTIVACE

Motivace je to, co člověka vede k dosažení vytčených cílů. Čím silnější je motivovanost, tím více úsilí je potřeba ke splnění očekávaných cílů vynaložit. Základní jednotkou motivace je pohnutka tzv. motiv. Pojem motiv má dvojí význam. V prvním případě charakterizuje působící síly, kdy je prvkem dynamiky osobnosti. Ve druhém případě popisuje předpoklady k jejímu vzniku a uplatňování, kdy je součástí osobnostní struktury (Balcar, 1991).

Motivy lze obecně chápat jako psychologické příčiny chování člověka, které mu dávají psychický smysl. *„Jsou-li motivy psychologické příčiny, jsou to pohnutky k dosahování určitých finálních psychických stavů, tzv. dovršujících reakcí či uspokojení“* (Nakonečný, 1998, str. 124). Motiv ve své podstatě představuje důvod, proč se člověk chová určitým způsobem.

Základní formou motivů jsou potřeby. Jde o pocit jakéhokoliv nedostatku. Je nutné rozlišit potřeby biologické a ekonomické.

Nejznámější systém potřeb vytvořil americký klinický psycholog A. H. Maslow (1943, 1954, in Nakonečný, 1998). Hierarchické uspořádání je uvedeno od nejnižších potřeb po vývojově nejvyšší tzv. metapotřeby.

1. Základní potřeby
 - a. Fyziologické, základní
 - b. Bezpečí, jistoty
2. Psychologické potřeby

- a. Lásky a sounáležitosti
 - b. Uznání, respektu
3. Potřeby seberealizace

Zvláštním typem motivů jsou zájmy. Projevují se upínáním pozornosti na určitý předmět. Je to trvalé a aktivní zaujetí. Jedinec je zaujat daným objektem natolik, že je ochoten pěstování svých zájmů i přinášet určité oběti.

3.3.6 VŮLE

Nakonečný (1998, str. 234) označuje vůli jako „*regulaci chování nebo činnosti, která se vyznačuje vědomou volbou cíle a prostředků k jeho dosažení.*“ S pojmem vůle souvisí pojem rysy osobnosti, jako je např. svědomitost, spolehlivost, zásadovost, pořádnost, přesnost, snaha vzdorovat překážkám atd. Tyto volní vlastnosti jsou také psychickou podstatou osobní morálky, kde lze uplatnit psychická i etická hlediska. „*Vůle se neuplatňuje jen ve vnitřních konfliktních situacích jako způsobilost potlačit jednu tendenci na úkor druhé, uplatňuje se také jako aktivní kladení cílů a požadavků na sebe sama, jako aktivní zaměření na dosažení určitého cíle*“ (Nakonečný, 1998, str. 235).

Psychické úsilí vynaložené např. na potlačení určitého impulzu, kladení si náročných cílů, sebekontrolu atd. se nazývá „síla vůle“.

3.3.7 CHARAKTER OSOBNOSTI

Normativní pojetí charakteru vypovídá o chování člověka vyhovující místním mravům, které je shodné s určitým sociálním očekáváním. Mnozí psychologové však odmítají přijmout zavádění normativních hledisek do psychologie s tvrzením, že tyto aspekty do empirické vědy nepatří. Problematika charakteru nemusí vždy vycházet jen z etických standardů, může mít i význam sociální, pedagogický atd.

Zjednodušeně se jedná o souhrn duševních vlastností. Jádrem charakteru jsou tzv. volní vlastnosti, jako je zásadovost, rozhodnost, vytrvalost atd. Určité charakterové rysy se projevují již u novorozenců a postupně vlivem zkušeností dochází k jejich rozvoji.

Podle Piageta (1967, in Nakonečný, 1998) existují dvě stadia morálního vývoje dítěte určená mírou zvnitřnění etických norem: heteronomní jednání jako vnější příkazy, jejichž porušení je trestáno různými sankcemi a autonomní, ovlivňováno již zvnitřněnými normami.

Podstatou morálního charakteru je svědomí, které nutí člověka, aby se vyhnul nepřipustnému chování. Co je přípustné a co ne, si každý určuje sám na základě určitých zvnitřněných morálních zásad. V případě selhání, dopuštění se něčeho nepřipustného, přichází trest ve formě výčitek. Poněkud rozporuplným faktem je, že svědomí se ozývá nejen, když člověk udělá něco, co nemá, ale i v případě, neučiní-li to, co má (Nakonečný, 1998).

3.4 VÝVOJ A FORMOVÁNÍ OSOBNOSTI

„Vývoj osobnosti tvoří jediný celek s biologickým vývojem organismu a s aktivním začleňováním do společnosti“ (Čáp, 1996, str. 67).

Osobnost se rozvíjí na základě dědičných předpokladů a vlivu prostředí. Některé vlastnosti jsou geneticky podmíněné a jiné jsou ovlivnitelné zkušenostmi. Během vývoje se osobnost rozvíjí. V některých případech dochází i k zásadní proměně (Vágnerová, 2004).

Dánský psycholog E. H. Erikson (1902-1994, in Vágnerová, 2004) vytvořil na základě psychoanalýzy významnou teorii vývoje osobnosti. Tato teorie je sestavena z osmi stadií. Každé období směřuje k určitému cíli, s nímž souvisejí i proměny osobnosti.

1. Kojenecký věk je fáze zaměřená na upevnění pocitu jistoty a bezpečí, které rozvíjí sociální adaptabilitu.
2. Batolecí věk je obdobím první emancipace a uvědoměním si sebe sama, což vede k dosažení důvěry v sebe a ve své schopnosti.
3. Předškolní věk je fází aktivity usměřované společenskými normami. V tomto období se pod vlivem výchovy rozvíjí základy svědomí a s tím spojené pocity viny.
4. Školní věk je obdobím usilování o dobré výsledky svého snažení. Rozvoj osobnosti v této životní etapě ovlivňují zkušenosti ze školního prostředí, které významně působí v oblasti sebehodnocení a svědomitosti.

5. Dospívání je fází rozvoje sebepojetí. Rozvíjí se intelekt. Adolescenti odmítají tradice a konvence, touží poznávat vše nové a často přechází z extrému do extrému. Většina dospívajících pociťuje výraznou potřebu zařazení do určité skupiny lidí. Schopnost tvrdě a vytrvale pracovat je podmíněna dostatečným významem dané činnosti.
6. Raná dospělost je obdobím intimity. Člověk s dostatečně pevnou identitou je připraven k založení rodiny a sdílení identity párové. V této fázi vývoje je větší sociální adaptabilita než v období dospívání.
7. Dospělost je fází generalivity. Roste svědomitost a stabilizují se projevy sociální vstřícnosti. Výrazná proměna osobnosti může nastat v období kolem čtyřicátého roku tzv. krizi středního věku.
8. Stáří je obdobím integrity. Osobnostní vlastnosti se mohou dále měnit. Staří lidé bývají konvenční a neradi přijímají nové věci. Často dochází k útlumu svědomitosti buď z důvodu sociálních změn, nebo postupné ztráty fyzických sil.

„Chování k dětem mladistvým, nepřihlížející k jejich aktuálnímu stadiu vyvolává konflikty, narušuje komunikaci, osobní vztahy a výchovu“ (Čáp, 1996, str. 218).

Vnější a vnitřní podmínky vždy působí ve vzájemném působení. Nekonečné množství kombinací vnějších a vnitřních podmínek má individuálně odlišný vliv na psychický vývoj osobnosti (Čáp, 1996).

Vývoj daný dědičností a vlivem prostředí se realizuje prostřednictvím učení a zrání. Zrání lze rozumět jako stavu připravenosti k dalšímu vývoji psychických vlastností a funkcí. Učení je získávání zkušeností, které ovlivňují psychiku různým způsobem. Zkušenosti mohou být negativního i pozitivního charakteru. Každý jedinec se musí naučit překonávat různé překážky. Zrání, které je trvalé a neměnné, určuje předpoklady k učení, jehož výsledky ovlivňované novými poznatky se stále rozvíjejí (Vágnerová, 2004).

3.4.1 DĚDIČNOST

„Genetické dispozice představují informace, na nichž závisí zrání, tj. vytvoření předpokladů pro rozvoj určitých psychických vlastností. Jejich souhrn je označován jako genotyp“ (Vágnerová, 2004, str. 24).

V genetickém mechanismu je zakódován program individuálního rozvoje jedince, projevující se rozdíly psychických i somatických funkcí. K aktivaci jeho částí dochází v průběhu života postupně.

Dědičné vlohy jsou určujícím faktorem míry pravděpodobnosti rozvoje určitých vlastností. Určují stupeň její intenzity a kvality. Konkrétní podoba těchto vlastností jako např. citová stabilita či úroveň rozumových vlastností tzv. fenotyp je však závislá na působení podmínek vnějšího prostředí (Vágnerová, 2012).

Na rozvoji různých psychických vlastností má podíl nekonečné množství genů. Tyto geny mají samostatně na vzniku určité vlastnosti jen nepatrný účinek. Jaká tato psychická vlastnost nakonec bude, záleží ve velké míře na vlivu prostředí.

Všechny dědičné dispozice se nevyvíjejí stejným způsobem. Vyvíjejí se jen ty, které jsou pro jedince v daném prostředí užitečné a potřebné. Různě disponovaní jedinci reagují na podněty prostředí rozdílně. Např. nadprůměrně nadané dítě může velmi dobře rozvíjet své schopnosti v prostředí vysoce vzdělané rodiny. Naopak podprůměrný jedinec by se v tomto prostředí cítil přetěžován a stresován.

Některé genetické předpoklady se mohou více projevovat v určitých fázích vývoje. Dochází tak především v období dospívání. Dospívající se v této době začínají osamostatňovat. Sami si vybírají činnosti, přátele i budoucí povolání. Sami si i částečně vytvářejí prostředí, které je ovlivňuje (Vágnerová, 2004).

3.4.2 PROSTŘEDÍ

Působení prostředí se jeví efektivnější než vliv rodiny a školy. Prostor a jeho vlastnosti ovlivňují vývoj každého jedince.

Nejvýznamnější je sociokulturní prostředí, jehož podněty přispívají k rozvoji specificky lidských projevů např. schopnost verbální komunikace, přijetí sociálních norem apod. Tento proces vedoucí k postupné integraci jedince do společnosti je označován jako socializace (Vágnerová, 2004).

Činitele socializace je možné rozdělit do několika skupin:

- Jednou ze skupin je společnost, ve které mají všichni stejné sociokulturní podmínky. Členové společnosti si osvojují stejný jazyk, hodnoty, způsoby chování a zachovávají tradice.

- Další skupinou je sociální vrstva, k níž jedinec patří. Každá sociální vrstva uznává jiné hodnoty, dodržuje odlišné normy a upřednostňuje jiný způsob života.
- V neposlední řadě do této kategorie patří i malá sociální skupina, která se vyznačuje tím, že každý její člen má přesně vymezenou roli (Vágnerová, 2004).

Prvotní součástí prostředí jakožto souboru vnějších podmínek je rodina. Mnohé výzkumy dokázaly, že obzvláště matka, její péče a citový vztah k dítěti je významným faktorem pro psychický vývoj osobnosti (Čáp, 1996, str. 40).

Každé dítě je stejným rodinným prostředím ovlivňováno rozdílným způsobem. Vzhledem k věku, pohlaví, povahovým vlastnostem, doby narození, zevnějšku, úrovni nadání atd. Ani rodiče nepřístupují ke svým dětem stejně.

Významné zkušenosti vyplývají i z jiných mezilidských vztahů. Další důležitou institucí ovlivňující lidskou psychiku je škola. (Vágnerová, 2004).

Škola vyžaduje, aby dítě plnilo své povinnosti, učilo se, přijalo roli žáka, dodržovalo dané společenské požadavky a normy atd. Tato aspekty mají důležitý význam pro rozvoj osobnosti. Škola s pozitivními citovými vztahy a prostředím, s vhodnými způsoby výuky podporuje školní i mimoškolní činnosti dítěte, rozvíjí schopnosti, motivaci a emoční a charakterové vlastnosti. V opačném případě, škola s negativním přístupem vývoj dítěte nepodporuje a v některých případech může být rušivým elementem ve vývoji a formování osobnosti dítěte (Čáp, 1996).

4. ZPŮSOBY VÝCHOVY

Výchova obecně charakterizuje používání nekonečného množství výchovných prostředků k dosažení určitých výchovných cílů. Každý výchovný postup či prostředek může mít individuálně odlišný účinek. Způsob výchovy vyjadřuje vzájemné působení a komunikaci dospělých s dětmi. Určujícím faktorem je volba a způsob používání výchovných prostředků, metod a postupů (Čáp, 1996).

Rodiče a prarodiče se snaží předat dětem své životní zkušenosti ve snaze vytvořit jim lepší podmínky, než měli oni sami. Často lpí na zásadách a postupech, které platily v časech jejich mládí, což vyvolává mnoho konfliktů. Úspěch výchovy nebývá v tom, že dospělí vnucují potomkům své názory a postoje. Nejvíce zkušeností získávají děti právě soužitím s rodiči, kteří jsou jim modelem, čímž nepřímo působí na vývoj osobnosti dítěte (Matějček, 1986).

H. H. Anderson (1937, in Čáp, 1996) rozlišil dominantní a integrační chování. Dominantní chování nerespektuje potřeby a cíle druhých a integrační naopak přihlíží k potřebám druhých a je demokratické. Vychovatel s dominantním chováním inspiruje děti obvykle k tomu, že se chovají agresivně, dominantně a přebírají jeho egocentrické chování bez ohledu na názory druhých.

V roce 1972 vznikl tzv. „Dvoukomponentový model rodičovského zpevnování“, nazývaný také „Marburský model“. Tento model byl založen na základě pozitivního a negativního zpevnování neboli odměny a trestu. Tyto dva styly lze přirovnat dvěma rozměrům rodinné výchovy:

1. kárání, nátlak, zvýšené užívání trestů, přísnost
2. pomoc, podpora, pochvala.

Marburský dvoukomponentový model byl předložen na sympoziu v Trevíru v roce 1976, které bylo považováno za významný okamžik ve výzkumu způsobu výchovy. Bylo zde předloženo mnoho zjištění o vlivu výchovného stylu na osobnost dítěte a závislosti zejména na sociálních podmínkách.

Model rodičovského zpevnování zahrnuje také problematiku výchovného stylu do teorie učení. Zvláště významný je z tohoto hlediska kognitivistický model výchovy, založený na učení poznávat pohled druhého a převzít jeho roli (Čáp, 1996).

Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze vznikl na základě výzkumu nový model způsobu výchovy nazvaný „Model čtyř komponentů výchovy a jejich kombinací“. Tento model spočívá v kombinaci emočního vztahu rodičů k dítěti ve formě čtyř komponentů: kladného, záporného, požadavků a volnosti s výchovným řízením rozděleným do čtyř kvantitativních stupňů. Výsledky těchto kombinací lze nazývat jako typy rodinné výchovy (Čáp, 1996).

Zajímavým aspektem formativního vlivu na vývoj osobnosti dítěte je kombinace způsobu výchovy v rodině a vzdělání rodičů. Obě tyto podmínky stejnou měrou ovlivňují školní prospěch dospívajících a úroveň jejich zájmových činností. Na základě rozboru jednotlivých zkoumaných případů bylo zjištěno, že rodiče s vyšším vzděláním, záporným emočním vztahem a rozporným řízením vedou svým způsobem výchovy děti k odmítavému postoji ke vzdělání proto, že je k němu nutí. Dále bylo zjištěno, že rodiče s nejnižším vzděláním mívají zápornější emoční vztah k dítěti. Rodiče vysokoškoláci někdy kladou příliš velké požadavky na školní prospěch dítěte, což zvyšuje napětí v rodině a zesiluje záporný komponent výchovy (Čáp, 1996).

4.1 ZPŮSOB VÝCHOVY VE ŠKOLE

Škola má silný vliv na formování osobnosti dítěte, Může dítěti přinášet nepřeborné množství vědomostí, dovedností a rozvíjet jeho schopnosti. Stejně tak může být i zdrojem trápení, strachu, frustrace, sebepodceňování a odporu k jakékoliv autoritě (Čáp, 1996).

Autokratický styl výchovy se vyznačuje především rozkazy a zákazy. Výchovný pracovník nerespektuje potřeby dětí, příliš kontroluje a nedává příležitost k samostatnému jednání. Učitel vytváří nepříznivé klima, napětí a frustraci, což vede k horším studijním výsledkům.

Liberální výchova neboli slabé řízení není pro žáky frustrující jako autokratický styl. Vyučující klade nízké požadavky, nekontroluje plnění úkolů, což má za následek nízkou úroveň vědomostí a dovedností žáků a především nedostatečný rozvoj svědomitosti, vytrvalosti sebeovládání (Čáp, 1996).

Při sociálně-integračním stylu výchovy ve škole učitel respektuje osobnost žáka, neponižuje jej, podporuje iniciativu a samostatnost, působí příkladem místo příkazů a nepoužívá příliš odměn a trestů (Čáp, 1996).

5. KARIÉRA

Pojem kariéra lze chápat jako postup z jedné pozice na druhou, většinou výhodnější, lépe placenou a poskytující lepší společenské postavení. V dnešní době je tento termín používán spíše pro profesní dráhu životem, kdy jednotlivec získává zkušenosti k realizaci svých osobních předpokladů.

Kariérní vývoj začíná volbou povolání, která je jedním z nejdůležitějších momentů v životě adolescenta. Člověk se rozhoduje o svém budoucím povolání v době, kdy většinou ještě nemá jasné představy o tom, jaký druh činnosti by chtěl a mohl vykonávat. Připravenost jedince k uskutečnění vhodné volby povolání se nazývá kariérní zralost. Na základě četných výzkumů zralost k volbě povolání roste úměrně s věkem (Vendel, 2008).

Podle Lesterové (2000, in Vendel, 2008, str. 18) není kariéra vždy záležitostí volby. Pro mnohé je to otázka štěstí, náhody, rodinného prostředí atd. *„Mnozí studenti – inspirovaní rodiči, jinými vrstevníky nebo svými vlastními sny – ve škole vynikají a připravují se na pracovní život, který jim bude přinášet uspokojení.“* Jiní však nacházejí uplatnění na trhu práce s velkými obtížemi na základě dostupnosti a omezených znalostí. Většina středoškoláků nemá představu o možnostech, kde získat informace o kariéře.

Poradenství pro volbu povolání působí na většině základních a středních škol v rámci výchovného poradenství. Kvalifikovaní výchovní poradci informují žáky o možnostech dalšího vzdělávání, požadavcích a pravděpodobnosti přijetí a možnosti uplatnění po studiu. Další institucí, poskytující kariérové poradenství jsou pedagogicko-psychologické poradny. Součástí profesního poradenství poskytovaného psychology jsou i různá psychologická vyšetření. Kariérním poradenstvím se v současnosti zabývá kromě nesčetných profesionálních agentur také Úřad práce ČR.

Legislativní rámec v oblasti kariérního poradenství v ČR je tvořen vyhláškou 72/200Sb. odst. 2 o poskytování poradenských služeb ve školách a (školských) poradenských zařízeních a rozhodnutím Rady evropské unie z 12. 7. 2005 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států (2005/600/ES) (Vendel, 2008, stránky 15-16).

5.1 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ KARIÉRNÍ VOLBU

Základním faktorem ovlivňujícím výběr povolání jsou schopnosti jako hybná síla osobnosti. Ve skutečnosti si mnozí jedinci zvolí kariérní činnost, aniž by své přirozené schopnosti poznali. Narodí-li se někdo s určitým nadáním, je nutné jej rozvíjet, aby mohlo být plně využito. Nadání je vrozená schopnost, kterou je potřeba vlivem učení stále rozvíjet.

Významným faktorem jsou i různá ocenění ve školní i mimoškolní činnosti jako např. sportovní ocenění, organizování akcí, pomoc nemocným a postiženým lidem atd.

Nejčastějším ukazatelem výkonnosti je akademický výkon žáka. Žák s výbornými studijními výsledky má vždy lepší možnosti při výběru dalšího vzdělávání či uplatnění na trhu práce.

Mnohé výzkumy pracovního zařazení studentů ukázaly, že spokojenost s těmi, kteří si určitý obor vybrali sami, je mnohem větší, než s těmi, jejichž volba činnosti se neslučuje s jejich zájmy. Zájmy jsou důležitým motivačním faktorem jako pracovní hodnoty. Pojem pracovní hodnoty charakterizuje to, co lidé od své budoucí kariéry očekávají. Mezi nejvýznamnější pracovní hodnoty patří např. výkon, status, altruismus, samostatnost, jistota, pestrost, výdělek atd.

Značný vliv na vhodný výběr povolání mají také osobnostní vlastnosti. Některé vlastnosti mohou být nepřekonatelnou překážkou pro výběr určité činnosti. Např. nesmělý člověk si nezvolí zaměstnání vyžadující komunikaci s lidmi. Mezi nejpožadovanější pracovní vlastnosti patří svědomitost, samostatnost a vytrvalost.

Neopomenutelným faktorem při výběru povolání je temperament. Např. lidé, kteří žijí pohybem, by neměli vykonávat sedavá zaměstnání. Vhodná volba kariérní budoucnosti jedince nezávisí jen na jednotlivých aspektech, ale na různých kombinacích schopností, výkonů, zájmů, hodnot a vlastností osobnosti (Vendel, 2008).

PRAKTICKÁ ČÁST

1. CÍL VÝZKUMU

Základní výzkumnou otázkou je zjistit jaké faktory rodinného života ovlivňují vztah žáka ke vzdělávání a jaká intelektuální, emocionální a materiální podpora je mu v tomto směru poskytována. Významnou součástí šetření je popsat představy žáka o budoucí kariéře. Dalším výzkumným faktorem je zmapování vztahu mezi rodinou původní a představou žáka o rodině vlastní. Tímto vznikají následující hypotézy:

- 1) Příznivé rodinné prostředí významně ovlivňuje vývoj kariéry žáka.
- 2) Vliv rodiny má značný význam při vytváření představ žáka o budoucím osobním životě.

2. METODA VÝZKUMU

Dotazníkové šetření bylo prováděno na SOU gastronomie a podnikání, Za Černým Mostem 3/368, Praha9. Cílovou skupinou jsou žáci oboru vzdělání s maturitní zkouškou Hotelnictví a turismus (65-42-M/01) a studenti nástavbového studia s maturitní zkouškou oboru Podnikání (64-41-L/51). Dotazníky byly náhodně rozdány sto dvaceti respondentům ve věkovém rozmezí 15-21 let.

Vzhledem k výzkumnému problému z oblasti rodinného života, ovlivňující vztah žáka ke vzdělání a představy o budoucím životě, byly zkoumány tři proměnné: rodina, představy o další kariéře a představy o vlastní rodině.

V případě proměnné ve smyslu rodiny byla zkoumána intelektuální, emocionální a materiální podpora za strany rodiny. Intelektuální podpora byla zjišťována otázkami: „Jaký vztah k učení a vzdělávání má: tvůj otec, tvá matka?“ a „Dokážou ti rodiče pomoci při řešení problémů?“. Emocionální součást podpory představovala otázka: „Podporují vás rodiče ve stresových situacích?“. Podpora materiální byla zastoupena dotazem: „Přejí si rodiče, abyste dosáhl lepších výsledků než oni?“.

Představy o vlastní kariéře byly zjišťovány dotazy: „Jakého nejvyššího vzdělání chcete dosáhnout?“ a „Jste spokojeni se zvoleným oborem?“.

Představy o vlastní rodině byly zkoumány otázkami: „Kolik chcete mít dětí?“, „V jakém věku chcete založit rodinu?“, „Je pro vás přijatelná představa, že budete žít s jedním partnerem celý život?“, „Jaký je váš názor na soužití bez sňatku „ na psí knížku“?“, „Jak si představujete ekonomický chod rodiny“ a „Až budete mít svojí vlastní rodinu, chtěl(a) byste, aby se podobala té, ve které jste vyrůstal(a)?“.

Dále byly porovnávány základní údaje o současném stavu s představami o budoucnosti ve vztahu s kariérou a rodinou.

3. ANALÝZA DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

1) Jste.....?

Tabulka č. 1 – Pohlaví žáků

Odpověď	Počet	%
Dívka	90	75
Chlapec	30	25

2) Kolik je vám let?

Tabulka č. 2 – Věk žáků

Odpověď	Počet	%
15	9	7,5
16	30	25
17	23	19,2
18	6	0,5
19	18	15
20	24	20
21	10	0,8

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 120 žáků ve věkovém rozmezí 15 – 21 let. Z toho bylo 90 dívek a 30 chlapců.

3) Kolik máte sourozenců?

Tabulka č. 3 – Sourozenci

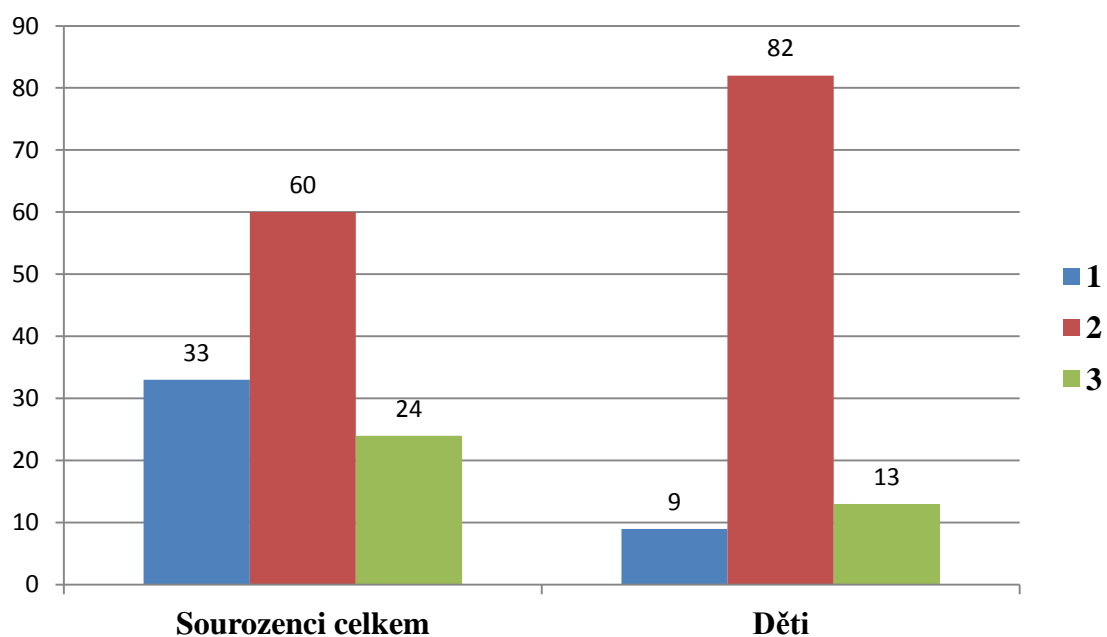
Odpověď	Počet	%
0	33	27,5
1	60	50
2	24	20
3<	3	2,5

4) Kolik chcete mít dětí?

Tabulka č. 4 – Předpokládaný počet dětí

Odpověď	Počet	%
0	9	7,5
1	9	7,5
2	82	69
3<	13	11
Nepřemýšlel(a)	6	5

Graf č. 1 – Počet sourozenců a předpokládaný počet dětí (četnosti odpovědí)

Porovnání sourozenců v rodině 27% a předpokládaného počtu dětí 7,5% v případě jednoho dítěte svědčí o tom, že se většina žáků „jedináčků“ s tímto postavením neztotožňuje. Výzkum ukazuje na 50% podíl rodin se dvěma dětmi a 69% podíl dvou chtěných dětí. Tento fakt vypovídá o tom, že rodina se dvěma dětmi se zdá být ideálním vzorem současné rodiny.

5) Jaký je váš průměrný prospěch ve škole?

Tabulka č. 5 – Průměrný prospěch

Odpověď	Počet	%
Výborný	2	1,5
Chvalitebný	30	25
Dobrý	74	62
Dostatečný	12	10
Nedostatečný	2	1,5

6) Jste se svým prospěchem spokojen?

Tabulka č. 6 – Spokojenost s prospěchem

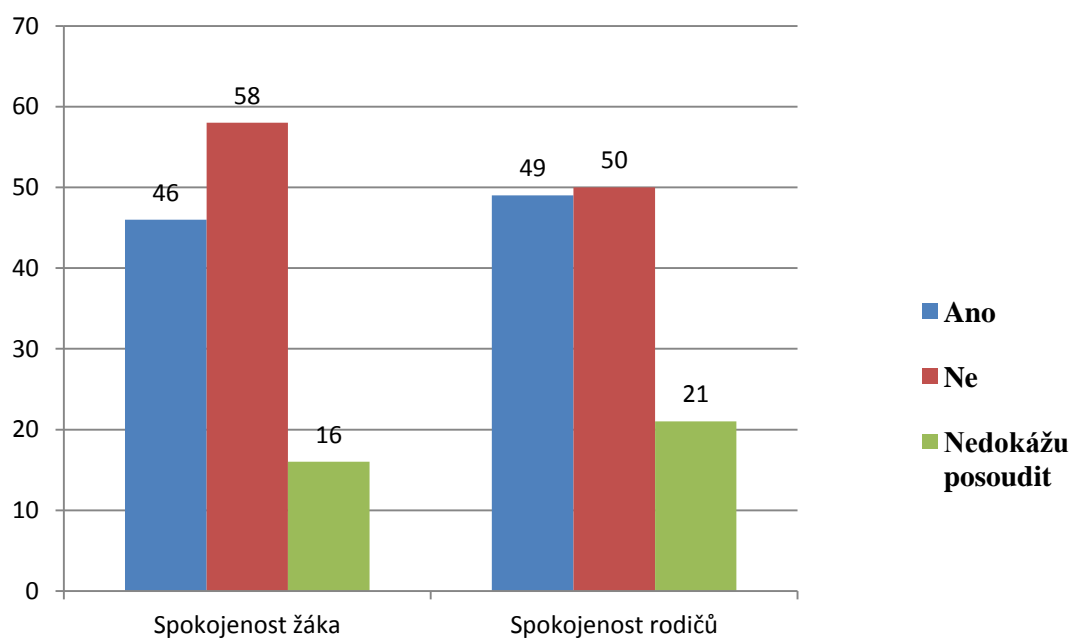
Odpověď	Počet	%
Ano	46	38,5
Ne	58	48
Nedokážu posoudit	16	13,5

7) Jsou vaši rodiče spokojeni s vaším prospěchem?

Tabulka č. 7 – Spokojenost rodičů s prospěchem

Odpověď	Počet	%
Ano	49	41
Ne	50	42
Nedokážu posoudit	21	17

Graf č. 2 – Spokojenost s prospěchem (četnosti odpovědí)

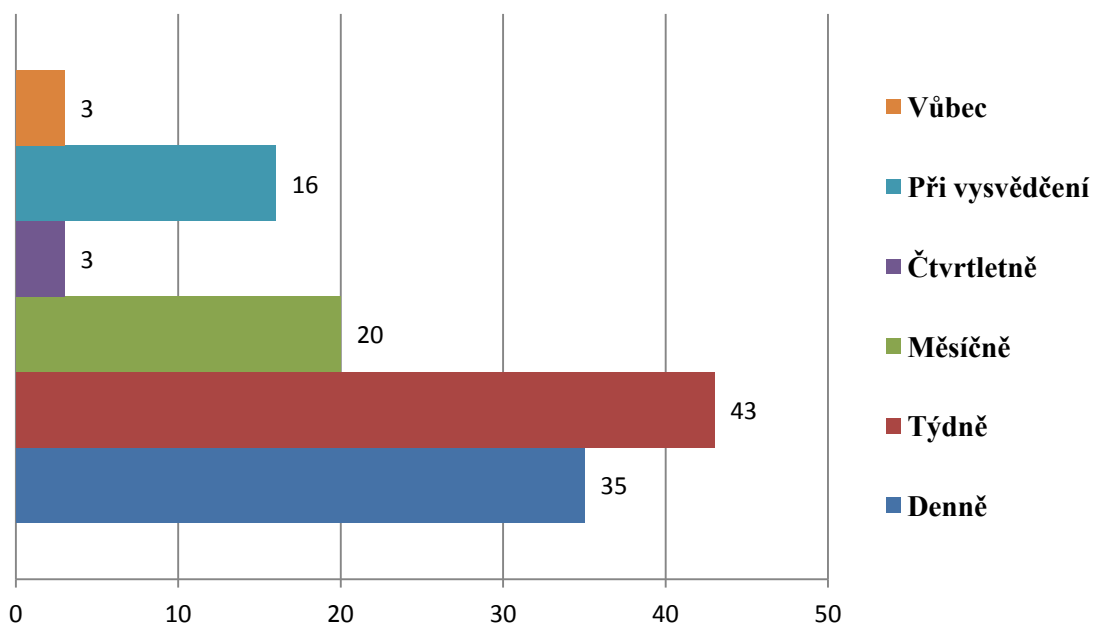
Na základě odpovědí respondentů je průměrný prospěch žáků 2,85. Z uvedených údajů o spokojenosti s prospěchem vyplývá, že žáci jsou více kritičtí ke svým studijním výkonům, než jejich rodiče.

8) Jak často se rodiče zajímají o váš prospěch?

Tabulka č. 8 – Kontrola prospěchu

Odpověď	Počet	%
Denně	35	29
Týdně	43	36
Měsíčně	20	17
Čtvrtletně	3	2,5
Při vysvědčení	16	13
Vůbec	3	2,5

Graf č. 3 – Kontrola prospěchu

Kontrola prospěchu svědčí o zájmu rodičů o studijní výsledky svých dětí. Dokazuje to především denní kontrola u 29% a týdenní kontrola u 36% dotázaných žáků.

9) Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vaší matky?

Tabulka č. 9 – Vzdělání matky

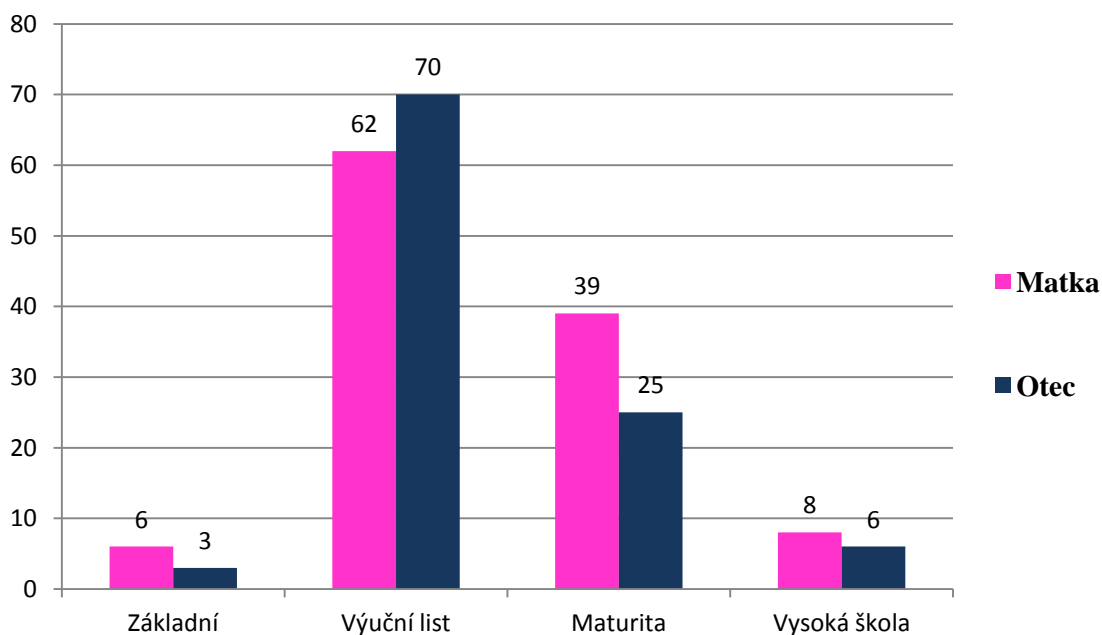
Odpověď	Počet	%
Základní	6	5
Výuční list	62	54
Maturita	39	34
Vysoká škola	8	7

10) Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vašeho otce?

Tabulka č. 10 – Vzdělání otce

Odpověď	Počet	%
Základní	3	3
Výuční list	70	67
Maturita	25	24
Vysoká škola	6	6

Graf č. 4 – Vzdělání rodičů (četností odpovědí)

11) Jakého nejvyššího vzdělání chcete v životě dosáhnout?

Tabulka č. 11 – Předpokládaná úroveň vzdělání

Odpověď	Počet	%
Maturita	77	64
Vysoká škola	43	36

I přesto, že většina rodičů dosahuje nejvýše středního vzdělání, žáci mají ambice dosáhnout vyššího vzdělání než rodiče. Tento fakt je pravděpodobně ovlivněn stále se zvyšujícími nároky na úroveň vzdělání na trhu práce.

12) Jaký vztah k učení a vzdělávání má vaše matka?

Tabulka č. 12 – Vztah k učení matky

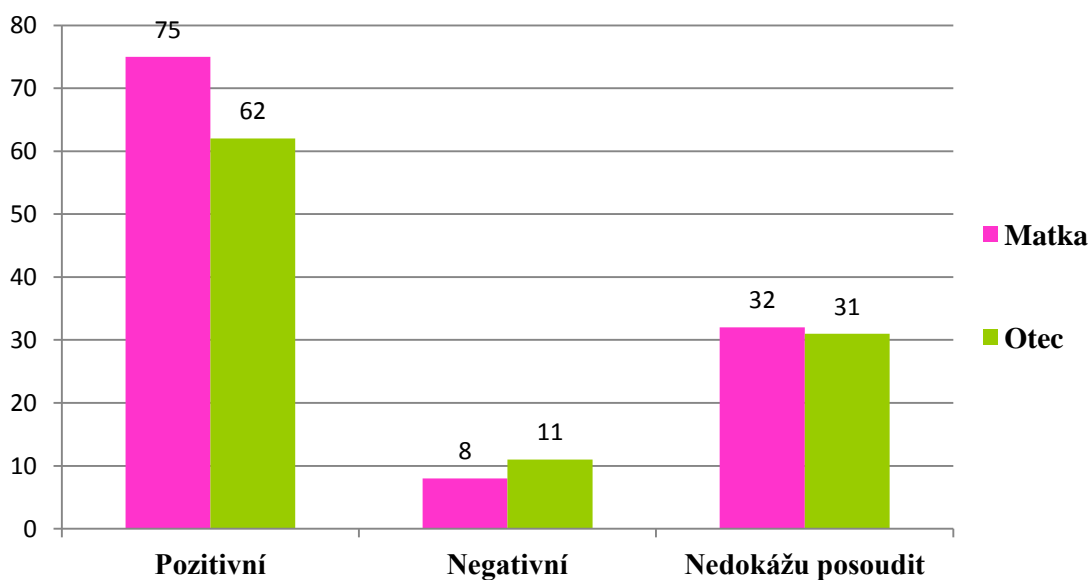
Odpověď	Počet	%
Spíše pozitivní	75	65
Spíše negativní	8	7
Nedokážu posoudit	32	28

13) Jaký vztah k učení a vzdělávání má váš otec?

Tabulka č. 13 – Vztah k učení otce

Odpověď	Počet	%
Spíše pozitivní	62	60
Spíše negativní	11	11
Nedokážu posoudit	31	29

Graf č. 5 – Vztah ke vzdělávání rodičů (četností odpovědí)

Zvýše uvedených údajů lze odvodit, že značně kladný postoj rodičů k učení zaručuje významnou intelektuální podporu vztahu žáka ke vzdělání.

14) Dokážou vám rodiče pomoci při řešení problémů?

Tabulka č. 14 – Pomoc při řešení problémů

Odpověď	Počet	%
Ano-vždy	34	28
Ano-někdy	74	62
Ne	4	3
Nedokážu posoudit	8	7

15) Proč jste si vybral(a) tento obor?

Tabulka č. 15 – Důvod výběru studia

Odpověď	Počet	%
Vlastní vůle	83	70
Vůle rodičů	5	4
Rada rodičů	16	13
Pedag. psychol. poradna	0	0
Někdo jiný	6	5
Jiný důvod	10	8

16) Jste spokojen(a) se zvoleným oborem?

Tabulka č. 16 – Vlastní spokojenost s oborem

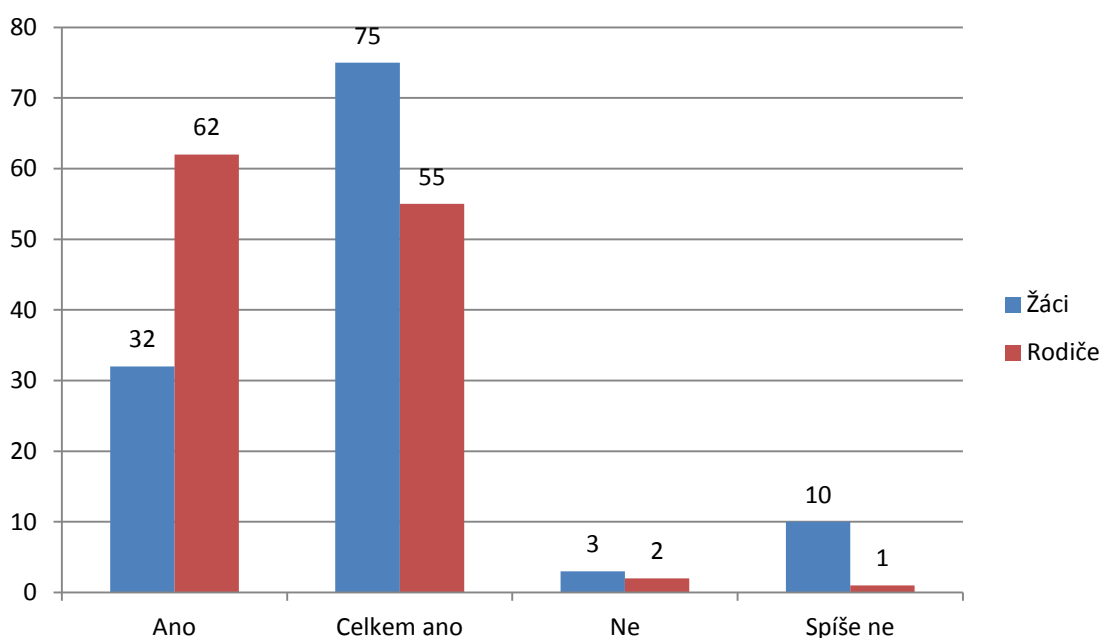
Odpověď	Počet	%
Ano	32	27
Celkem ano	75	63
Ne	3	2
Spíše ne	10	8

17) Jsou rodiče spokojeni se zvoleným oborem?

Tabulka č. 17 – Spokojenost rodičů s oborem

Odpověď	Počet	%
Ano	62	51
Celkem ano	55	46
Ne	2	2
Spíše ne	1	1

Graf č. 6 – Spokojenost s oborem (četností odpovědí)

Vzhledem k tomu, že 70% žáků si obor, který studují, vybrali sami a jsou s ním spokojeni (celkem 90%), je spokojenost s výběrem oboru i na straně rodičů (celkem 96%). Tyto výsledky výzkumu ukazují, že výběr studia žáků je v převážné většině ve shodě s představami rodičů.

18) Přejí si rodiče, abyste dosáhl vyšší životní úrovně, než mají oni?

Tabulka č. 18 – Dosažení životní úrovně

Odpověď	Počet	%
Ano	98	82
Ne	4	3
Nedokážu posoudit	18	15

V otázce, zda se dospívající domnívají, být rodiči dostatečně připraveni do života, odpovědělo 82% kladně, z čehož vyplývá, že materiální podpora rodičů ve vztahu žáka ke vzdělání je dostatečná.

19) Domníváte se, že vás rodiče dobře připravili do života?

Tabulka č. 19 – Příprava do života

Odpověď	Počet	%
Ano	94	78,5
Ne	3	2,5
Nedokážu posoudit	23	19

20) Povzbuzují vás rodiče ve stresových situacích?

Tabulka č. 20 – Podpora ve stresových situacích

Odpověď	Počet	%
Ano	53	44
Ne	51	43
Nedokážu posoudit	16	13

V případě otázky povzbuzení ve stresových situacích dva žáci připsali k odpovědi „nedokážu posoudit“, že nemají stresové situace. Vycházíme-li z toho, že 13% žáků nemá stresové situace, jedná se pouze o 13% „šťastných dospívajících“.

78% žáků se domnívá, že je rodiče dostatečně připravili do života. Výsledek otázky podpory ve stresových situacích však vypovídá o tom, že pouze 44% rodičů své děti povzbuzuje. Negativní odpověď 43% dospívajících však ukazuje na nedostatečnou emocionální podporu ze strany rodičů.

21) V jakém věku chcete založit rodinu?

Tabulka č. 21 – Založení rodiny

Odpověď	Počet	%
Nikdy	8	7
< 20	0	0
20-25	34	28
25<	72	60
Nepřemýšlel(a) jsem o tom	6	5

Z výzkumu předpokládaného věku založení rodiny vyplývá, že 28% žáků by chtělo založit rodinu ve věkovém rozmezí 20-25 let.

60% dospívajících by rádo započalo svůj rodinný život po 25 letech života. 36% dotázaných chce dosáhnout vysokoškolského vzdělání, z čehož vyplývá, že upřednostňují přípravu na kariérní dráhu. Zbýlých 24% zřejmě upřednostňuje založení rodiny až po zahájení budování kariéry.

22) Jsou rodiče rozvedení?

Tabulka č. 22- Rozvod rodičů

Odpověď	Počet	%
Ano	44	37
Ne	76	63

23) Je pro vás přijatelná představa, že budete žít s jedním partnerem celý život?

Tabulka č. 23 – Partner na celý život

Odpověď	Počet	%
Ano	92	77
Ne	6	5
Nedokážu posoudit	20	18

77% respondentů, kteří si dokážou představit soužití s jedním partnerem po celý život, svědčí o tom, že tradice trvalého manželského svazku jako základu rodiny stále přetrvává. Tuto skutečnost potvrzuje 63% trvalých manželských párů z počtu dotázaných.

24) Jaký je váš názor na soužití bez sňatku „na psí knížku“?

Tabulka č. 24 – Soužití bez sňatku

Odpověď	Počet	%
Sňatek není důležitý	43	36
Sňatek je součástí rodiny	40	33
Nedokážu posoudit	37	31

Z výsledků šetření v otázce názoru na soužití bez sňatku vyplývá, že 77% dospívajících si dokáže představit soužití s jedním partnerem celý život, ale pouze 33% dotázaných považuje sňatek za samozřejmou součást rodinného soužití.

25) Kdo je u vás doma živitel rodiny?

Tabulka č. 25- Živitel rodiny

Odpověď	Počet	%
Otec	29	24
Matka	33	27
Oba	50	42
Někdo jiný	8	7

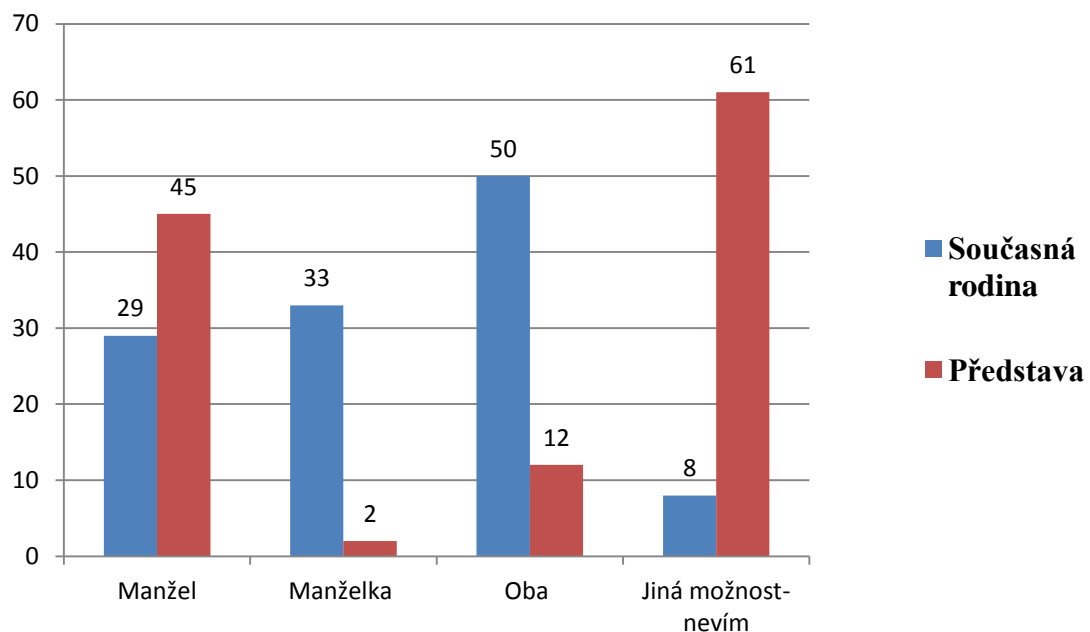
V otevřené odpovědi „někdo jiný“ byla ve čtyřech případech uvedena odpověď nevlastní otec, jednou babička a tři respondenti nechali pole volné. Z toho vyplývá, že ze 44 rozvedených manželství je nyní 33 matek samoživitelek.

26) Jak si představujete ekonomický chod rodiny?

Tabulka č. 26 – Ekonomický chod rodiny

Odpověď	Počet	%
Manžel	45	37
Manželka	2	2
Oba	12	10
Nepřemýšlel(a) jsem o tom	61	51

Graf č. 7 – Ekonomický chod rodiny (četností odpovědí)

Manžel jako živitel je tradiční způsob finančního zajištění rodiny, z čehož na rozdíl od skutečných 24%, vychází 37% žáků. S manželkou jako živitelkou se ztotožňují pouze 2% dotázaných. Zajímavý je rozdíl v odpovědi stejnoměrného podílu na hospodaření domácnosti. Skutečnost 42% podílu na rozdíl od 10% představy může vycházet buď z neznalosti poměrů, nebo ze zakořeněného názoru tradičního způsobu ekonomického zajištění v podobě manžela jako živitele rodiny.

27) Až budete mít svoji vlastní rodinu, chtěl(a) byste, aby se podobala té, ve které jste vyrůstal(a)?

Tabulka č. 27 – Nápodoba rodiny

Odpověď	Počet	%
Ano	31	26
Ne	56	47
Nepřemýšlel(a) jsem o tom	33	27

Výše uvedené údaje v podobě 26% dospívajících, kteří by si přáli a 47%, kteří si nepřejí rodinu, která by se podobala té, ve které vyrůstají, potvrzují nedostatek tolerance adolescentů a přílišnou kritičnost ke svému okolí.

4. SHRUTÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 120 žáků ve věku 15-21let.

Příznivé rodinné prostředí bylo v bakalářské práci posuzováno na základě tří proměnných: intelektuální podpory, emocionální podpory a materiální podpory. V oblasti intelektuální podpory bylo otázkou „Jaký vztah k učení a vzdělávání má tvůj otec, tvá matka?“ zjištěno 65% pozitivních odpovědí u matky a 60% pozitivních odpovědí u otce. U otázky, zda dokážou rodiče žákům pomoci při řešení problémů, bylo celkem 90% kladných odpovědí. Ve smyslu emocionální podpory v dotazu na povzbuzování žáků rodiči při řešení stresových situací odpovědělo 44% žáků „ano“. Tedy emocionální podporu v rodině pociťuje pouze necelá polovina žáků. Materiální podpora byla zkoumána otázkou, zda si rodiče přejí, aby žáci dosáhli vyšší životní úrovně než oni. Materiální podporu v rodině prokázalo 82% kladných odpovědí. Z analýzy těchto odpovědí vyplývá, že žáci pociťují ve své rodině podporu intelektuální a materiální a jen částečně emocionální.

Přesto, že většina rodičů dosahuje převážně středního vzdělání se závěrečnou zkouškou (matka: 54% a otec: 67%), 64% respondentů chce dosáhnout středního vzdělání ukončeného maturitní zkouškou a 36% studentů by chtělo dosáhnout vysokoškolského vzdělání.

Ze zjištěných dat vyplývá, že 70% dotázaných si zvolilo obor, který studují, sami. Přesto, že podíl rodičů na výběru oboru je jen 17%, jejich spokojenost s výběrem je 96%, z čehož vyplývá, že představy žáků a rodičů se shodují. Výše uvedené údaje jednoznačně potvrzují hypotézu, že příznivé rodinné prostředí významně ovlivňuje vývoj kariéry žáka.

Ve zkoumaném souboru žáků je 27,5% jedináčků a 50% má jednoho sourozence, 7,5% respondentů by chtělo mít jen jedno dítě a 69% by si přálo mít dvě děti. Z tohoto faktu vyplývá, že ideální počet dětí v rodině jsou dvě. V případě otázky, zda si žáci dokážou představit soužití s jedním partnerem celý život, odpovědělo 77% kladně. Ve srovnání s podílem 63% trvalých manželských svazků v původních rodinách respondentů vyplývá, že tradice úplné rodiny přetrvává. V otázce názoru na soužití „na psí knížku“ 36% uvedlo, že sňatek není důležitý, 33% považuje sňatek za přirozenou součást rodiny a 31% žáků nemá na tuto otázku vyhraněný názor. Tato skutečnost dokazuje, že sňatek,

jako formální svazek není pro tuto věkovou skupinu důležitý. V představě o ekonomickém chodu rodiny odpovědělo 37% žáků ve smyslu manžela jako živitele, 2% manželky, 10% uvedlo oba a 51% o tom nepřemýšlelo. V porovnání se skutečným stavem v současné rodině, kdy otce jako živitele rodiny označilo 24%, matku 27%, oba rodiče 42% a 7% uvedlo jinou osobu, vyplývá buď ze zakořeněného názoru tradičního způsobu ekonomického zabezpečení v podobě manžela jako živitele rodiny, nebo z neznalosti. V případě dotazu, zda by žáci chtěli, aby se jejich rodina podobala té, ve které vyrůstali, 26% odpovědělo, že ano, 47% uvedlo zápornou odpověď a 27% o tom nepřemýšlelo. Tento výsledek podněcuje k dalším výzkumným otázkám: z jakého důvodu by nechtěli zkoumaní žáci mít podobný typ soužití jako je jejich orientační rodina? Projevuje se zde zvýšená kritičnost vůči rodičům nebo typický nedostatek tolerance dospívajících ke svému okolí, případně negativní sociální zkušenosti? Celkově lze potvrdit fakt, že působení rodinného prostředí má značný význam při vytváření představ žáka o budoucím životě.

5. ZÁVĚR

Základním výzkumným cílem této práce bylo zjistit, jaké faktory rodinného života ovlivňují vztah žáka ke vzdělání a představy o budoucí rodině. V tomto směru bylo třeba zkoumat tři proměnné: podporu rodiny, představy o další kariéře a o své vlastní rodině. Dalším úkolem bylo popsat vztah mezi původní rodinou a představou žáka o osobním životě. V důsledku těchto otázek vznikly tyto hypotézy:

- 1) Příznivé rodinné prostředí významně ovlivňuje vývoj kariéry žáka
- 2) Vliv rodiny má značný význam při vytváření představ žáka o budoucím životě

Podporu ze strany rodiny, ovlivňující vztah žáka ke vzdělání lze rozdělit na intelektuální, emocionální a materiální. Intelektuální podporu lze odvodit ze vztahu rodičů k učení a vzdělání a ze zjištění, zda dokážou rodiče pomoci žákům při řešení problémů. V obou dotazech ukázalo výzkumné šetření podporu jako dostatečnou. Na emocionální podporu poukazují především otázky, zda si žáci myslí, že je rodiče dostatečně připravili do života a zda rodiče povzbuzují žáky ve stresových situacích. Na základě uvedených výsledků lze i v tomto směru jistou emocionální podporu potvrdit. Materiální podporu lze zjistit otázkou, zda si rodiče přejí, aby jejich děti dosáhli lepší životní úrovně než oni, kdy byl i tento faktor potvrzen. Výsledky kontroly prospěchu žáků rodiči vypovídají o značném zájmu o jejich akademický výkon.

Na základě výzkumných údajů 36 % studujících by chtělo dosáhnout vysokoškolského vzdělání. V porovnání s průměrným prospěchem 2,85 lze říci, že žáci oplývají notnou dávkou sebevědomí. Dalším vysvětlením může být fakt, že v současné době jsou na žáky ve vztahu ke studijním výsledkům kladeny stále nižší nároky. Tuto skutečnost potvrzuje také spokojenost žáků i rodičů s tímto prospěchem.

Daný obor si žáci zvolili z převážné většiny sami a jsou s ním spokojeni. Přesto, že je podíl rodičů na výběru oboru minimální, je spokojenost i na jejich straně.

Shrnutím údajů o původní rodině lze zjistit, že 37 % pochází z rozvedených manželství, 27,5 % jsou jedináčci a 50 % má jednoho sourozence. Živiteli rodiny jsou ve 40 % oba rodiče stejnoměrně, v 27 % matka a v 24 % otec. V porovnání s těmito skutečnostmi, chce mít většina žáků dvě děti. Převážná většina žáků si dokáže představit celý život s jedním partnerem, ale pouze část z nich považuje manželství za přirozenou součást

rodiny. Ohledně ekonomického zabezpečení dávají žáci přednost tradici ve formě muže jako živitele rodiny.

Na základě zjištěných údajů, lze souhlasit s tvrzením, že příznivé rodinné prostředí významně ovlivňuje vývoj kariéry žáka. Skutečnost, že vliv rodiny má značný význam při vytváření představ žáka o budoucím životě lze shledat také pravdivou.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:

Bibliotické publikace:

- BALCAR, K. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim: Mach, 1991, 217 s.
- ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996, 302s. ISBN 80-85866-628-5
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2009, 286s. ISBN 978-80-7367-628-5
- MATĚJČEK, Z. *Jak o proč nás trápí děti*. Praha: Grada. 1998, 192 s. ISBN 80-7169-587-4
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum. 1986, 335 s.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998, 336s. ISBN 80-200-0628-1
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009, 498s. ISBN 978-80-200-1679-9
- OUDOVÁ, D. *Analýza sociální kompetence dospívajících: disertační práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2008
- SVOBODOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8
15-3
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Portál, 2000, 522s. ISBN 80-7178-308-0
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2012, 531s. ISBN 978-80-246-2153-1
- VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2004, 356s. ISBN 80-246-0841-3
- VENDEL, Š. *Kariérní poradenství*. Praha: Grada, 2008, 224s. ISBN 978-80-249-1731-9

Elektronické zdroje:

HLAĎO, P. – DRAHOŇOVSKÁ, P. *Rozhodování žáků základních a středních škol o dalším studiu a práci v pohledu žáků i jejich rodičů* [1. 2. 2014], dostupné na [www:http://nuov.cz/uploads/Vzdelavani_a_TP/KP_Volba_zaci_rodice_pro_www.pdf](http://www.nuov.cz/uploads/Vzdelavani_a_TP/KP_Volba_zaci_rodice_pro_www.pdf)

KOHOUTEK, R. *Vliv rodiny na rozvoj osobnosti člověka*. [3. 3. 2014], dostupné na [www:http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/vli-rodiny-na-rozvoj-osobnosti-cloveka](http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/vli-rodiny-na-rozvoj-osobnosti-cloveka)

NEMETOVÁ, I. *Volba budoucího povolání*[13. 12. 2013], ISSN: 1802-4785 dostupné na [http:// http://dum.rvp.cz/materialy/stahnout.html](http://dum.rvp.cz/materialy/stahnout.html)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - dotazník

Milí žáci,

ráda bych vás touto cestou požádala o vyplnění tohoto dotazníku.

Dotazník je anonymní a údaje, které zde uvedete, budou použity pro vypracování mé bakalářské práce.

Zvolené odpovědi, prosím, zakroužkujte, nebo odpovězte vlastními slovy. V případě omylu, nesprávnou odpověď přeškrtněte a zakroužkujte správnou variantu.

Předem děkuji za vaši ochotu a trpělivost.

1) Jste...

- a. Dívka (žena)
- b. Chlapec (muž)

2) Kolik je vám let?

.....

3) Kolik máte sourozenců?

.....

4) Jaký je váš průměrný prospěch ve škole?

- a. Výborný
- b. Chvalitebný
- c. Dobrý
- d. Dostatečný
- e. Nedostatečný

5) Jste se svým prospěchem spokojen(a)?

- a. Ano
- b. Ne

- 6) Jsou vaši rodiče spokojeni s vaším prospěchem?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Nedokážu posoudit
- 7) Dokážou vám rodiče pomoci při řešení problémů?
- a. Ano – vždy
 - b. Ano – někdy
 - c. Ne
 - d. Nedokážu posoudit
- 8) Jak často se vaši rodiče zajímají o váš prospěch?
- a. Denně
 - b. Týdně
 - c. Měsíčně
 - d. Čtvrtletně
 - e. Jen při vysvědčení
 - f. Vůbec
- 9) Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vaší matky?
- a. Základní
 - b. S výučním listem
 - c. S maturitou
 - d. Vysokoškolské
- 10) Jaký vztah k učení a vzdělávání má vaše matka?
- a. Spíše pozitivní
 - b. Spíše negativní
 - c. Nedokážu posoudit

11) Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání vašeho otce?

- a. Základní
- b. S výučním listem
- c. S maturitou
- d. Vysokoškolské

12) Jaký vztah k učení a vzdělávání má váš otec?

- a. Spíše pozitivní
- b. Spíše negativní
- c. Nedokážu posoudit

13) Jsou rodiče rozvedení?

- a. Ano
- b. Ne

14) Kdo je u vás doma živitel rodiny?

- a. Otec
- b. Matka
- c. Oba stejně
- d. Někdo jiný (napište kdo).....

15) Proč jste si vybral(a) tento obor?

- a. Z vlastní vůle (chtěl(a) jsem)
- b. Z rozhodnutí rodičů (chtěli rodiče)
- c. Rodiče mi to doporučili (poradili)
- d. Na doporučení pedagogicko-psychologické poradny
- e. Na doporučení někoho jiného (napište koho).....
- f. Z jiného důvodu (napište jakého)
.....

16) Jste spokojen(a) se zvoleným oborem?

- a. Ano
- b. Celkem ano
- c. Ne
- d. Spíše ne

17) Jsou vaši rodiče spokojeni se zvoleným oborem?

- a. Ano
- b. Celkem ano
- c. Ne
- d. Spíše ne

18) Přejí si rodiče, abyste dosáhl vyšší životní úrovně, než mají oni?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nedokážu posoudit

19) Domníváte se, že vás rodiče dobře připravili do života?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nedokážu posoudit

20) Povzbuzují vás rodiče ve stresových situacích?

- a. Ano, vždy
- b. Ano, občas
- c. Ne

21) Jakého vzdělání chcete v životě dosáhnout?

- a. Maturita
- b. Vysoká škola

22) V jakém věku chcete založit rodinu?

.....

23) Kolik chcete mít dětí?

.....

24) Je pro vás přijatelná představa, že budete žít s jedním partnerem celý život?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nedokážu posoudit

25) Jaký je váš názor na soužití bez sňatku „na psí knížku“?

- a. Sňatek není důležitý
- b. Sňatek je přirozenou součástí rodiny
- c. Nedokážu posoudit

26) Jak si představujete ekonomický chod rodiny?

- a. Manžel vydělává peníze, manželka se stará o domácnost
- b. Manželka vydělává peníze, manžel se stará o domácnost
- c. Oba se podílí stejnoměrně
- d. Nepřemýšlel(a) jsem o tom

27) Až budete mít svoji vlastní rodinu, chtěl(a) byste, aby se podobala té, ve které jste vyrůstal(a)?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nepřemýšlel(a) jsem o tom